

BALKAN SAVAŞI'NIN CEPHE GERİSİNDEKİ SONUÇLARI: MEZALİM KORKUSU VE GÖÇ

Prof. Dr. Mesut ÇAPA (Ankara Üniversitesi, capa@ankara.edu.tr)

1912 yılı başlarında Sırbistan, Bulgaristan, Yunanistan ve Karadağ Osmanlı Devleti'ne karşı ittifak yaptılar. Bir süre sonra Rumeli'de ıslahat talebiyle Osmanlı Devleti'ne karşı seferberlik ilan ettiler. 8 Ekim 1912 tarihinde Karadağ'ın savaşı ilan etmesiyle Birinci Balkan Savaşı başladı. Karadağ'ın ardından 17-19 Ekim'de Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan da savaşa katıldıklarını ilan ettiler.

Balkan devletlerine karşı mücadele etmek üzere Doğu (Şark) ve Batı (Garp) Orduları kuruldu. Abdullah Paşa komutasındaki Doğu Ordusu Bulgarlara karşı, Ali Rıza Paşa komutasındaki Batı Ordusu ise Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan'a karşı savaşıyordu.

Doğu Ordusu, 22-23 Ekim 1912'de Bulgarlara karşı Kırklareli muharebesinin kaybederek Babaeski-Lüleburgaz hattına çekildi. Ordu, 28 Ekim 1912'de burada yaptığı ikinci muharebeyi de kaybedince Çatalca hattına kadar çekilmek zorunda kaldı. Bulgarlar 8 Kasım'da Çatalca önlerine kadar geldiler.

Savaşın ilk günlerinden itibaren Batı Ordusunun İstanbul'la olan kara bağlantısı kesildi. Yunan donanmasının üstünlüğü karşısında denizden de yararlanılamadı. Batı Ordusu, 23-24 Ekim'de Kumanova'da Sırlarla giriştiği savaşta mağlup olarak Manastır'a çekildi. Kısa bir süre sonra Sırlar Üsküp'ü ele geçirdiler.

3 Aralık 1912 tarihinde Osmanlı Devleti ile Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ arasında yapılan mütarekeyle savaş sona erdi.

Doğu Ordusunun Bulgarlar karşısında kısa sürede yenilerek Çatalca önlerine kadar çekilmesi, Rumeli ve Trakya'da yaşayan halk üzerinde büyük bir panik ve korku yarattı. İşgal altında yaşanan mezalim olaylarının duyulması üzerine halk göçe başladı. Bazı yerlerde devlet memurları da bunlara katıldılar. Mülki yetkililer muhacirleri ikna ederek göçü durdurmaya çalıştılar ise de pek başarılı olamadılar. 1912 yılı Ekim ve Kasım aylarında cephe gerisinde yaşanan göç olayı, mülkî ve askerî yetkililer tarafından İstanbul'a gönderilen yazılarda dile getirilmiştir. Bildiride, Birinci Balkan Savaşı'nın sivil halk üzerindeki etkileriyle Rumeli'de yaşanan göçler üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Balkan devletleri, Balkan Savaşı, Çatalca hattı, Doğu ve Batı orduları, göç, Kumanova, muhacirler, memur-ı hükümet (devlet memurları).

THE RESULTS OF BALKAN WAR BEYOND THE FRONT: FEAR OF MEZALIM AND MIGRATION

Prof. Dr. Mesut ÇAPA (Ankara University, capa@ankara.edu.tr)

In early 1912, Serbia, Bulgaria, Greece and Montenegro allied against the Ottoman Empire. After a while, they declared a campaign against the Ottoman Empire demanding reform in Rumelia. First Balkan War began on 8 October 1912 with Montenegro's declaration of war. Following Montenegro on 17-19th of October, Bulgaria, Serbia and Greece announced their participation in the war.

The Eastern (Oriental) and Western (Western) Armies were established to fight against the Balkan states. The Eastern Army under Abdullah Pasha would fight against the Bulgarians and the Western Army under Ali Riza Pasha would fight against Serbia, Montenegro and Greece.

The Eastern Army lost the Kirklareli battle against the Bulgarians on 22-23 October 1912 and retreated to the Babaeski-Luleburgaz line. When the army lost its second battle here on October 28, 1912, it was forced to retreat to the Çatalca line. Bulgarians came close to Çatalca on 8th of November.

From the first days of the war, the Western Army was disconnected from the land with Istanbul. For the reason of the superiority of the Greek navy, Ottoman Army could not either benefit from the sea. The Western Army retreated to the monastery on October 23-24, defeating the war with Serbs in Kumanovo. Soon the Serbs took Skopje.

The truce between the Ottoman Empire and Bulgaria, Serbia and Montenegro ended the war on December 3, 1912,

The defeat of the Eastern Army against the Bulgarians in a short time and withdrawing to the fronts of Çatalca caused great panic and fear for the people living in Rumelia and Thrace. Upon the hearing of the atrocities under occupation, the people started to migrate. In some places, civil servants also joined them. The local authorities tried to stop the migration by convincing the refugees, but they did not succeed. The immigration incident that took place in front of the front in October and November of 1912 was mentioned in the writings sent to Istanbul by the civil and military authorities. The paper will focus on the effects of the First Balkan War on the civilian population and the migration in Rumelia.

Keywords: Balkan States, Balkan War, Çatalca Line, East and West Armies, Immigration, Kumanovo, Immigrants, Civil Servants (government officials).

GİRİŞ

XIX. Yüzyılın başlarından itibaren bağımsızlıklarını kazanmaya başlayan Balkan devletleri, 1912 yılında kendi aralarında bir ittifak yaparak Osmanlı Devleti'ne karşı birleştiler. İlk defa 13 Mart 1912 tarihinde Sırbistan'la Bulgaristan arasında gizli bir ittifak anlaşması imzalandı. Bu ittifaka iki ay kadar sonra Yunanistan ve Karadağ da katıldı. Osmanlı Devleti'ne verdikleri notada, Rumeli'de yapılacak ıslahatın Büyük devletlerle birlikte kendi kontrolleri altında yapılmasını istediler. Osmanlı Devleti, bu nota üzerine Balkan devletleriyle olan münasebetlerini kestiğini açıkladı.

30 Eylül 1912'de Bulgaristan, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ seferberlik kararı aldılar. 1 Ekim 1912 günü yayınlanan gazetelerde Bulgaristan ve Sırbistan'ın ordularına genel seferberlik emri vermiş olduğu haberleri yer aldı. Bulgar, Sırp ve Yunanlıların seferberlik hazırlıklarının tahakkuk etmesi üzerine "Abdullah ve Hadi paşalar hemen bir otomobile binerek Babiâliye gittiler. Ve müzakerede bulunan Heyet-i Vükelaya Osmanlı ordusunun seferber edilmesi lüzumunu anlattılar." Aynı gün Padişah tarafından seferberlik emrine dair irade yayınlandı. Ardından Nazım Paşa Harbiye Nazırlığına, Birinci Ordu müfettişi Abdullah Paşa Doğu Ordusu Komutanlığına, Ayandan Ali Rıza Paşa Batı Ordusu Komutanlığı'na, Hurşit Paşa ise İhtiyat Ordusu Komutanlığına tayin edildiler. Yine aynı irade ile Başkomutanlık kurmay başkanlığına Hadi Paşa atandı. Karadağ'ın ardından Bulgar, Sırp ve Yunanlıların da savaşa katıldıkları öğrenilince Trakya'da toplanacak olan Şark Ordusu (Doğu Ordusu) Komutanlığı'na Abdullah Paşa ve kurmay başkanlığına Miralay Cevat Bey tayin edildi. Makedonya'da toplanacak olan Garp Ordusu (Batı Ordusu) Komutanlığı'na ise Ali Rıza Paşa ve kurmay başkanlığına Miralay Cemal Bey getirildi.¹

Osmanlı ordusu savaşa hazır olmamakla birlikte kamuoyunda savaş taraftarı bir hava hâkimdi. İstanbul'da Ekim ayının başlarında harp lehinde mitingler düzenlendi. 4 Ekim günü Sultanahmet Meydanında yapılan iki ayrı mitingde savaş lehinde sloganlar atıldı. 7 Ekim Pazartesi günü Babıali önünde toplanan Dârülfünun öğrencileriyle onlara katılan kalabalık bir halk kitlesi de "harp lehinde büyük bir nümayiş yaptılar".²

8 Ekim 1912 Salı günü Karadağ Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmesiyle Birinci Balkan Savaşı başlamış oldu. Osmanlı Devleti Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan'ın notalarına cevap vermeksizin 16 Ekim'de üç Balkan devletiyle siyasi ilişkilerini kestiğini ilan ederek Belgrad, Sofya ve Atina'daki elçilerini geri çağırdı. Aynı zamanda elçilere gönderilen notayla Büyük Devletler de bilgilendirildiler. Karadağ'ın ardından 17-19 Ekim'de Bulgaristan, Sırbistan ve Yunanistan da savaşa katıldıklarını ilan ettiler.³

Hariciye Nezareti'nin, Karadağ'ın saldırısından telgrafla Başkumandanlık Vekâletini haberdar etmesi üzerine Mahmut Şevket Paşa, Abdullah Paşa ve Hadi Paşaların katılımlarıyla aynı gün bir toplantı yapıldı. Hadi Paşa, Trakya ve Makedonya savaşacak kuvvetlerin sayıları ve dağıtımını hakkında bilgi verdi. Savaşın başında Doğu Ordusu'nun Trakya harp sahasında toplanan asker sayısı 104 467 kişi olup bu kuvvetin 54 589 neferi seyyar kuvvetleri ve 12 464 neferi müstakil Kırcaali müfrezesini teşkil ediyordu. Bu kuvvetin ağır topçu ve diğer sınıflardan oluşan 37416 kişilik mevcudu ise Edirne müstahkem mevki dâhilinde bulunuyordu.

¹ Mirliva Pertev, Balkan Harbinde Karargâh-ı Umumî, Askerî Matbaa, İstanbul, 1927, s.1-3, 10. Eser, 1913 yılı Mayıs ve Haziran aylarında Hadımköy civarındaki Sancaktepe karargâhında kaleme alınmış olup günlük hatırat şeklinde düzenlenmiştir. 1927 yılında yayınlanırken daha sonra ortaya çıkan belge ve kitapların ışığında bazı ilaveler yapılmıştır.

² Pertev, a.g.e., s. 31.

³ Ahmet Selahaddin, Makedonya Meselesi ve Balkan Harb-i Ahiri, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1331, s. 238-241.

Osmanlı Devleti, Balkan Savaşı'na tamamen hazırlıksız ve birçok olumsuzluklar içinde girmişti. Orduda ikilik ve particilik vardı. Dört Balkan devletinin birden taarruzu üzerine Osmanlı orduları geniş bir cephede savaşmak zorunda kaldı. Askeri hazırlıklar istenilen çabuklukta tamamlanamadı. Savaştan önce terhis edilen 120 bin asker, seferberliğin ilanıyla birlikte geri çağırılmışlarsa da bunlar eski birlikleri dışında gelişigüzel dağıtılmışlardı. Nakliye kollarında görevlendirilmeleri gereken eğitimsiz askerlerin büyük kısmı muharip birliklere gönderilmişlerdi. Orduda subay sayısı çok yetersizdi; "Hele küçük zabıt hemen hiç yoktu. Devr-i Hamidi'de hepimizin tahattur edeceğimiz o arslan tavırlı çavuş ve onbaşılar gariptir ki Balkan harbi devresinde büsbütün ortadan gaib olmuştu." Başta muktedir kumandanlar bulunmaması ve askeri birliklerin jandarma gibi sürekli öteye beriye koşturulması sebebiyle düzenli eğitim terkedilmişti. "Zaten akılları hemen hep siyasetçilikte ve kendilerinden büyük işlerle uğraşmakta, emelleri de bu vasıta ile veya az bir himmetle yüksek mevkilere geçebilmekte olan birçok ümerâ ve zabıtânın artık öyle muntazam programlar altında yorucu ve usandırıcı talim ve tatbikatla mütemadiyen uğraşmağa hevesleri kalmamıştı." Silahaltına çağırılan binlerce er daha silah tutmasını bile bilmiyorlardı.

18 Ekim 1912 günü başlayan Bulgar saldırısı Kırklareli'nde sınırdaki askerler arasında büyük bir panik ve karışıklığa sebep oldu. Doğu Ordusu Komutanı Abdullah Paşa'nın 24 Ekim'de Çorlu'dan İstanbul'da Başkomutanlığa gönderdiği telgrafta ordunun çok zor şartlar içinde bulunduğunu dile getirdi. Abdullah Paşa'ya göre, ordunun savaşmak bir yana savunma hattında kalabilecek gücü dahi kalmamıştı; ordunun "kuvve-i mevcûdesi taarruzata müsait bir halde değildir." Ulaşım ve ordunun iaşesinde büyük güçlükler yaşıyordu. Savaş öncesi ve savaş süresince askerler, "ağızlarına ancak biraz peksimet ile su koyabilmiş ve ekser kıtaat bundan da mahrum kalmıştır. Çünkü zahire mefkud idi. Dersaadet'ten son derekede gönderilen erzak ise şömendöfer vagonlarından kısmen ihraç edilmiş ve kısmen dahi vagonlara mahmul kalmıştı. Kolordu ambarlarında mevcut olup ileri hatlarda bulunan erzak öküz arabalarıyla sevk edildiği ve birkaç gün mütemadiyen yağın yağmur ortalığı hareket edilemez bir hale ifrağ etmiş olduğu cihetle bu arabalar çamura saplanarak kıtaata erzakın yetiştirilmesi imkânı bulunamamıştır." Abdullah Paşa, bu durum karşısında ordunun Lüleburgaz hattına çekilmesinin uygun olacağı görüşünü savunuyordu.

Yaklaşık 40 bin kişilik bir kuvvetten oluşan Üçüncü Kolordu Kırklareli felaketinde tamamen dağılmış, bütün birliklerin ağırlık ve kolları düşman eline geçmişti.⁴ Bulgarlar ilk hücumda Edirne'yi de kuşatma altına almışlardı. Bu şartlar altında başarılı olunamayacağını anlaşılmaması üzerine Doğu Ordusu 28 Ekim'de Babaeski-Lüleburgaz hattına çekildi. Burada da tutunamayan ordu 8 Kasım'da son derece perişan bir halde Çatalca'ya çekilmek zorunda kaldı. Bulgarlar süratle Çatalca hattına yüklenmişler, İstanbul üzerine yürümek istemişlerse de yetişen takviye kuvvetleri düşmanı Çatalca hattında durdurmayı başarmıştır.

Batı Cephesinde de yenilgiler birbirini takip etti. Savaşın ilk günlerinden itibaren İstanbul ile Batı Ordusu'nun kara bağlantısı kesilmişti. Denizden de yararlanmak mümkün değildi. Çünkü Yunan donanması Osmanlı donanmasından üstündü. Bu sebeple Batı Ordusu çok kötü şartlar altında savaştı. Bulgarlar 22 Ekim'de Dimetoka'yı ele geçirince demiryolu hattıyla Makedonya'ya sevkîyat imkânsız hale gelmişti. Makedonya'daki Ali Rıza Paşa ordusu Kumanova'da bozuldu. Sırp, kuzeyden Manastır, İşkodra taraflarına, Karadağlılar da Yenipazar'a saldırdılar. 18 Ekim'de Manastır düştü. 22-27 Ekim tarihleri arasında Priştine, Yenipazar, Koçana, İştib ve Üsküp işgal edildi.

Yunan ordusunun asıl kuvvetleri Alasonya'dan kuzeye doğru kolayca ilerleyerek hiç ümit etmedikleri zaferler kazandılar. Epir taraflarındaki Yunan kuvvetleri Ekim ayının sonlarında Yanya'yı kuşattılar. İşkodra ise Karadağlılar tarafından kuşatıldı. Yunan ordusu 9

⁴ Pertev, a.g.e., s. 32-33, 87-88, 92, 110-111.

Kasım'da Selanik'e girdi.⁵ Batı Cephesi'ndeki Osmanlı kuvvetleri Gelibolu girişinde tutunabildi.

Yunanlılar Ege denizindeki adalara asker çıkararak buraları birer birer işgale başladılar. Osmanlı donanması, Yunan donanması ile boy ölçüşecek bir durumda değildi. Bununla beraber Hamidiye kruvazörü bu deniz harplerinde büyük yararlılık gösterdi: Yunan donanması tarafından abluka edilen Çanakkale boğazından çıkararak Balkan Savaşı'nın sonuna kadar Ege denizinde dolaştı; Şıra adasını topa tuttu.

Balkanlarda yaşanan bu yenilgiler üzerine İstanbul'da bir hükümet değişikliği oldu. 29 Ekim'de Ahmet Muhtar Paşa sadrazamlıktan istifa ederek yerine Kâmil Paşa sadrazam oldu. Kâmil Paşa hükümetinin talebi üzerine 3 Aralık 1912 tarihinde Türkiye ile Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ arasında bir mütareke yapıldı. Mütareke gereğince Çatalca'da iki taraf orduları buldukları mevkiileri muhafaza edeceklerdi. Bu sırada kuşatma altındaki Edirne, Yanya ve İşkodra kaleleri hâlâ kahramanca direnmekteydi. Edirne ve İşkodra gibi kuşatma altında bulunan kalelere erzak gönderilmeyecekti. Yunanlılar henüz Yanya'yı ele geçiremedikleri için mütarekeyi imzalamamışlardır.⁶

BALKANLARDA SAVAŞ VE MEZALİM KORKUSU: ANADOLU'YA GÖÇ

Balkanlarda, 1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı-Rus Harbi'yle birlikte Türklere karşı büyük bir mezalim uygulanmaya başlamıştır. 1878 yılında Bulgar Prensiği'nin kurulması ve Rusların Bulgarları desteklemeleri mezalimin büyümesinde etkili olmuştur. Bunun sonucunda yüz binlerce Türk katledilmiş ya da Anadolu'ya göçe mecbur tutulmuştur.⁷ Balkan Savaşı'nda da benzer olaylar yaşanmış, askerler ve komitacılar Müslüman ve Türklere karşı mezalimlerini artırmışlardır. Bulgarlar işgal ettikleri yerlerdeki Müslümanları vahşiyane bir şekilde yok etmeyi sürdürmüşlerdir. Balkan devletlerinin Nevrekob, Menlik ve Petriç'te yaptıkları mezalimin "engizisyon mezalimine rahmet okutacak derecede" olduğu Büyük devletlere belgeleriyle birlikte sunulmuştur. Bu konuda İstanbul gazetelerinde birçok habere yer verilmiştir.⁸ Balkan harbi sırasında İstanbul'da kurulan Tetkik-i Mezalim Cemiyeti bu facialara ait belgeleri yayınlamıştır. Ayrıca Avrupa başkentlerine temsilciler, çeşitli dillerde broşürler ve fotoğraflar gönderilmiştir.⁹

Bulgarlara karşı savaşan Abdullah Paşa komutasındaki Doğu Ordusu, Doğu Trakya'da Edirne-Kırklareli dolaylarında ve bu çizginin gerisinde dört kolordu (1. Ömer Yaver, 2. Şevket Turgut, 3. Mahmut Muhtar, 4. Ahmet Abuk paşalar komutasında) ve Edirne Garnizonundan (Şükrü Paşa komutasında) teşkil edilmişti. Ayrıca daha batıda Kırcaali ve Paşmaklı dolaylarında Filibe ve Filibe-Edirne demiryolunu tehdit edebilecek bir durumda Ali Yaver Paşa komutasında 15-16 bin kişilik müretteb bir kolordu vardı.¹⁰

Doğu Ordusu'nun kısa süre içerisinde yaşadığı büyük bozgun karşısında binlerce kişi evlerini barklarını terk ederek yollara düşmüşlerdir. Özellikle Kırklareli bozgunuyla ordunun geri çekilmesiyle birlikte, Bulgar asker ve komitacılarının mezaliminden kurtulmak isteyen

⁵ Nuri Yavuz, "Birinci Balkan Harbi ve Selanik'in Kaybı", Gazi Akademik Bakış, C.1, Sayı: 2, 2008, s.148-149.

⁶ Ali Reşad, Asr-ı Hazır Tarihi, Milli Matbaa, İstanbul, 1926, s. 434-436. Emin Oktay, Tarih, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969, s. 146-147.

⁷ İlker Alp, Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlimi (1877-1989), Trakya Üniversitesi Yay., Ankara, 1990, s. 17-22.

⁸ Ahmet Halaçoğlu, Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913), TTK Basımevi, Ankara, 1994, s.32.

⁹ Mesut Çapa, "Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti", OTAM, Sayı:1, Ankara, 1989, s.103. Les Atrocite des Bulgares en Thrace, no:4, İstanbul, 1913.

¹⁰ Çapa, a.g.e., s.90.

halk ve hatta çoğu yerde devlet memurları perişan bir halde Anadolu'ya doğru göçe başladılar. Göçmenlerin birçoğu karayoluyla İstanbul'a ulaşmaya çalışırken bir kısmı da en yakın liman ve istasyonlardaki gemi ve trenlerden yararlanmaya çalışmışlardır. Deniz yolunu tercih etmek zorunda kalan göçmenler Selanik, Kavala, Avlonya, Preveze, Dedeağaç, Karaağaç, Köstence, Varna, Burgas ve Ahyolu liman şehirlerine akın etmişlerdir. Edirne'den göç edenlerin çoğunun nakil vasıtalarına sahip oldukları ve bölgeyi kolayca terk ettikleri buna karşılık durumu müsait olmayan yüzlerce göçmenin yaya ve arabalarla yollara düştükleri görülmektedir. Savaşın ilk günlerinde Edirne'ye iltica eden göçmenlerden yüzlercesi Uzunköprü (Cisri Ergene), Malkara ve Keşan tarafına gitmişlerdir. Yoğun göç hareketlerinin yaşandığı bir haftayı aşkın süre içinde çeşitli vasıtalarla 20 bine yakın göçmen Edirne'den ayrılmıştır.¹¹

I-Belgelerde Balkan Göçünün Seyri

Bulgar ordusunun 18 Ekim 1912 günü başlattığı saldırı karşısında tutunamayan Doğu Ordusu önce Kırklareli'den Babaeski-Lüleburgaz hattına, ardından da 8 Kasım'da son derece perişan bir halde Çatalca'ya çekilmek zorunda kalmıştı. Cephede bu hezimet yaşanırken savaş bölgesindeki halk ve devlet memurları da can korkusuyla her şeylerini geride bırakıp yollara düşmüşlerdir. Kırklareli'nin düşmesinden sonra yollardaki göçmen arabaları ordunun geriye naklini de güçleştirmiştir. Askeri birliklerin Çorlu'dan geçeceği yolların muhacir arabalarıyla dolu olması dikkati çekmekteydi.¹²

Birinci Balkan Savaşı sırasında yaşanan göçün seyrinin adeta günlük (24 Ekim-6 Kasım) şeklinde arşiv belgelerine yansıdığı görülmektedir.

1-Ahtabolu Kaymakamı Arif Bey'in Gördükleri ve Yaşadıkları

Ahtabolu Kaymakamı Arif Bey, "fevkalâde müstacel ve mühim" kaydıyla Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 28 Ekim tarihli yazıda Doğu'da savaş sırasında cephe gerisinde yaşananlar hakkında özetle şu bilgileri vermektedir:

Bulgarların taarruzu üzerine sınırdaki müfrezelerin geriye çekilmesiyle birlikte Tırnova kazasındaki mevcut asker ve memurlar şehri tahliye ederek Kırklareli'ne nakledilmişlerdi. Bundan cesaret alan Bulgar eşkıyaları halkın çoğunluğunun Hıristiyan olmasından, savunma ve gözetleme noktalarının da kaldırılmasından yararlanarak sınırdaki bir kısım Bulgar askerleriyle de birleşerek bütün köyleri ayaklandırarak Gramatin nahiyesiyle Tırnova kazasını işgal ettikten sonra liva ile olan haberleşme ve ulaşım hattını kesmişlerdi. Sadece 25 jandarmanın korumasına bırakılmış olan Ahtabolu kazasının her taraftan kuşatılması üzerine, 1903 yılında Bulgar komitacılarının saldırıları sonucu harap olan Müslüman köylerin ahalisi "muhataradan kurtulmak için bütün mallarını, zahirelerini ve hayvanatını terk ile çil yavruları gibi yalınayak ve aç olarak" kazanın güneyine doğru kaçmaya başladılar. Daha önce ailelerini naklederek yirmi günden beri geceleri pusularda geçiren memurlar da karışık ve dağınık bir halde bu kafilelere katıldılar. Ahtabolu Kaymakamı Arif Bey, Vasilikos ve Ahtabolu iskelelerine toplanan göçmenlerin "yelken kayıklarına" binmelerini sağladıktan sonra asıl göçmen kfilesini korumak amacıyla köyleri ziyaret etti; iki günlük bir yolculuktan sonra İğneada'ya geldi. Burada erkekleri askere gitmiş iki bine yakın kadın, çocuk ve yaşlılardan oluşan Müslüman Türk ahali bulunuyordu.

Kırklareli bozgunundan ümide kapılan Hıristiyan halkın büyük bir kısmı ayaklanarak kafileler halinde çevreyi abluka altına almışlardı. Bu durum göçmenleri büyük bir korkuya düşürdü. Otuz hanelik İğneada, iki günden beri ekmekten mahrum kalmış olan memur ve ahaliyi besleyecek durumda değildi. Etraflarını sarmış olan eşkıyalar tarafından teslim

¹¹ Halaçoğlu, a.g.e., s. 47, 49.

¹² Pertev, a.g.e., s.95-96.

olmaları isteniyordu. Kaymakamı Arif Bey, bu isteği reddederek o sırada limana gelen sekiz yelken gemisine geceleyin bütün göçmen ve memurları bindirmeyi başardı. Kaymakam da sekiz jandarma, bir kısım memur ve göçmenlerle birlikte küçük bir kömür kayığına bindi. Ancak hava müsait olmadığı için gece hareket edilemedi. Bu sırada bütün sahil ve liman İğneada köyleri birkaç Bulgar subayının komutasında 1500'e yakın eşkıya tarafından sarılarak üzerlerine yayılım ateşi açıldı. Arif Bey'in ifadesiyle, "Kurşunlar kayıkları delik deşik ediyor ve siper bırakmıyordu. Yelkenleri de açmak kabil olamıyordu. Zarurî olarak mevcut kuvvetle kayıklardan şiddetle mukabeleye ve bir taraftan da kurşun yağmuru altında yelkenleri açmağa başladık. Bir saat kadar bir müsademedemeden bir şehit ve iki mecruh da verdikten sonra kayıklarımız uzaklaşmağa başladılar." Eşküyalar limandaki feneri ve binaları bombayla havaya uçuruyorlardı. Silah ve bomba sesleri yarım saatlik mesafeden bile işitiliyordu. 27 Ekim akşamı bütün memur ve halk büyük bir açlık içinde İstanbul'a geldiler. Şehremininin yardımıyla göçmenler camilere yerleştirildiler. Bütün zahire ve hayvanlarını geride bırakmak zorunda kalan "ahali ve memurün bir hafta açlık içinde çırpındılar." Kaymakam ve memurlar şifreli evrakı ve önemli defterleri sırtlarında taşıyarak kurtarabilmişlerdi. Kaymakama göre, bir gambotun himayesinde bir tabur askerin eşkıyanın arkasını kesmek üzere hemen Süzebolu ve İsilikoz iskelelerinden birine çıkarılması bugünden temin edilmezse Ahtabolu ve Tırnova kazalarının mahv ve harap olması muhtemeldi. Bir taburun bugün veya yarın deniz yoluyla sevki sağlanırsa "camilerde sefil ve perişan inleyen ahali hemen avdet edeceği gibi" bir milyon liraya yakın maddi zararın karşılanmasına ihtiyaç kalmayacaktı. Aynı zamanda "on beş saatlik sahilin eşkıya elinde kalmasına katlanarak Varna'nın bombardımanına gidilmesinden bir netice hâsıl olmayacağı" muhakkaktı.¹³

Halkın heyecana kapılmasında ordunun başarısızlığının yanı sıra devlet memurlarının görev yerlerini terk etmeleri de önemli bir etken olmuştur. Ahi Çelebi kazası ve civarında sınır çatışmaları dışında herhangi bir taarruz olayı yaşanmadığı halde kaymakamın gece görevini terk etmesi üzerine bütün memurlar aileleriyle birlikte kazadan ayrılmışlardı. Ahi Çelebi kazası halkı adına gönderdiği dilekçede muhtar Adem, "Bunları görüp işiten ahalimiz son derece telaşa düşerek çoluk çocuğumuz yalınayak baş kabak sokaklarda feryat etmekte ve heyecana mübaşeret eylediler." demiştir. Bu memurların hemen kazaya döndürülmesi ve haklarında işlem yapılmasını talep ediyordu.¹⁴ Ahtabolu kazası memurlarının İstanbul'a gitmeleri üzerine Hadiye kazası halkı da göçe başlamıştı. Bu tarihlerde İğneada köyüyle civardaki köyler ve liman feneri Bulgar çetecileri tarafından yakılmıştı. Hadiye Kaymakamı 28 Ekim'de Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği yazıda, göçmenlerin intikali sebebiyle korkuya kapılan halkın teskin edilmesi ve tehlikenin daha fazla genişlemesine meydan verilmemesi için yeterli sayıda askerin ve sahillerin korunması amacıyla bir gambotun gönderilmesini istemişti.¹⁵

2-Kırcaali'nin Düşmesinden Sonra Gümülcine'ye Gelen Göçmenler

22 Ekim günü Kırcaali müfrezesinin dağınık ve perişan bir vaziyette Gümülcine'ye doğru firar ettiği öğrenildi. Bir gün sonra, Kırcaali müfrezesini dağıtan düşmanın Gümülcine'ye yaklaşmakta olduğu haber alındı.¹⁶ Kırcaali kazasının Bulgar ordusu tarafından işgali üzerine 44 bin nüfus göç etmek zorunda kalmıştı. Bunların büyük bir kısmı Gümülcine'de sefalet içinde bulunuyorlardı.¹⁷

Kırcaali'nin düşmesi ve Kolordu'nun kısmen dağılması üzerine Sultanyeri, Eğridere, Ahiçelebi kazalarındaki memurla bir kısım halk Gümülcine ve İskeçe'ye doğru göç

¹³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), DH-SYS, 112-8/8-1, No: 27.

¹⁴ BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No: 4.

¹⁵ BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No: 34.

¹⁶ Pertev, a.g.e., s.76-77.

¹⁷ Edirne Valisi Halil Bey'den Dâhiliye Nezareti'ne 26 Ekim tarihli telgraf. BOA, DH-SYS, 112-8/8-1, No: 24.

başlamışlardı. Kolordunun Gümülcine'ye dört saatlik bir mesafeye kadar geri çekilmesi çevrede korku ve heyecanı daha da artırmıştı. Dedeagaç ve Drama gibi civar livalarda yaşayan halkın göçe kalkışmaları Gümülcine'de de etkili olmaya başlamıştı. Gümülcine'de yaşanabilecek muhtemel bir göçe karşı harekete geçen Mutasarrıf Rıza Bey, "memurları yerlerine iade ile oralarda yeniden tesis-i hükümet ve asker celbi için makamat-ı iadesine müracaatla yedi tabur asker celbiyle gerek Kolordu'nun takviyesine ve gerek İskeçe'ye gönderilen asker ve toplarla palasın düşman yedinden istirdadına muvaffak" olmuştu. Gümülcine'de yaşayan Müslim ve gayrimüslimler Rıza Bey'e aldığı tedbirlerle halkı göç perişanlığından kurtardığından dolayı teşekkür etmişlerdi.¹⁸

3-Batı Cephesinde Bozgun: Selanik'e Göçmen Akını

Ali Rıza Paşa komutasında Batı ordusunun ana kısmını İştîp-Üsküp dolaylarında Zeki Paşa komutasındaki Vardar ordusu meydana getiriyordu. Bunun sağ kolu Bergalniça ve Struma ovalarına ve sol kolu Priştine dolaylarına kadar yayılmaktaydı. Batı Ordusunun diğer kısımları Kozan-Alasonya ve Yanya bölgesinde bulunuyordu. Yunan sınırı üzerinde bulunan bu kuvvetler Yunan ordusuna göre oldukça küçüktüler. Yine Batı Ordusuna bağlı olarak İşkodra dolaylarında Karadağ'a karşı bir kuvvet vardı. Ayrıca Yenipazar, Taşlıca, Gosine, Yakova vd. yerlerde de bazı dağılık kuvvetler bulunuyordu.¹⁹

Batı Cephesinde 18-27 Ekim tarihleri arasında yaşanan yenilgiler sonucu Manastır, Priştina, Yenipazar, Serfiçe, Kozana, İştîp ve Üsküp'ün işgale uğradığı günlerde halkla birlikte devlet memurları da görev yerlerinden ayrılarak göçe başladılar. Yunan taarruzunun başlamasıyla Serfiçe Müslüman halkı "duçar-ı heyecan olarak" yerlerini terk edip Kozana'ya geçmişlerdi. Selanik bu günlerde göçmenlerin toplanma ve geçiş güzergâhı konumuna gelmişti. Devlet memurlarının işgal ihtimaline karşı evrak ve vesikaları kurtarmak amacıyla nakle teşebbüs etmeleri de halk arasında paniğe ve göçe sebep olmaktaydı. Batı Ordusu Komutanlığı 23 Ekim tarihinde "memurîn-i mülkiye tarafından sebatkârane hareket olunması için Selanik Vilayetinin nazar-ı dikkati"ni çekmişti.²⁰ Selanik Valisi Nazım Bey'in buradaki memur ve göçmenlerin durumlarıyla ilgili Dâhiliye ve Maliye Nezaretleriyle yazışmalarda bulunduğu görülmektedir. Kosova vilayetiyle Serfiçe sancağından ve çevre yerlerden Selanik'e gelmekte olan memurlar maaşlarını talep etmekteydiler. Vali Nazım Bey, bunların hiç olmazsa Ekim maaşlarının verilmesi için Defterdarlığa telgrafla emir verilmesini istiyordu. Valiliğin bu talebi birkaç defa tekrarladığı görülmektedir.²¹ Vali, aynı zamanda muhtaç durumdaki göçmenler için de ödenek talebinde bulunulmuştu. Dâhiliye Nezaretine gönderdiği 26 Ekim

¹⁸ BOA, DH-SYS, 112-8/8-1, No:75-76. 6 Kasım'da Gümülcine'den Dâhiliye Nezareti'ne, Sadaret Makamına gönderilen telgraf, Gümülcine Müftüsü Mehmet Arif, Metropolit Vekili Nikola, Belediye Reisi Mustafa, Meclisi İdare-i Liva azası Yusuf, Bulgar Reis-i ruhanisi İspinan, Ermeni Reis-i ruhanisi Ohannes, Cemaat-i İslamiye Reisi Mustafa, Musevi Reis-i ruhanisi Salamon, Ticaret Odası Reisi Zevaidi ve azalar tarafından imzalanmıştır.

¹⁹ Çapa, a.g.e., s. 90.

²⁰ BOA, DH-SYS, 112-8/8-1, No:16.

²¹ BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No:8, 9,22.

tarihli telgrafta “Kosova ve Manastır vilayetleriyle mülhakatından peyderpey gelmekte olan külliyetli muhacirinin bir kısmı İstanbul’a gitmek istediklerinden bunların azimetlerine müsaade edilmesi lazım gelip-gelmeyeceği”, muhtaç olanların sevk masraflarının nasıl karşılanacağı hakkında bilgi istedi.²² İstanbul’la muhabere sürerken Priştine, Üsküp, Serfiçe, Manastır, Kozana, Kayalar ve Koçana’dan Selanik’e gelen beş bin kadar göçmen ve memur hanlara, cami ve tekkelere yerleştirilmekte, muhtaç ve hasta olanları iâşe ve tedavi edilmekteydi.²³ Kosova ve Manastır yöresinden Selanik’e gelen göçmenler arasında üç bine yakın askerlik yaşı dâhilinde erkek nüfus bulunuyordu.²⁴

29 Ekim’de Selanik’te bulunan Priştina Mutasarrıfı Feyzi Bey, 22 Ekim’de Priştina’nın düşmesinin ardından düşman keşif kollarının ilerlemesi ve askerlerimizin Kırız ve Yekden’den çekildiklerinin görülmesi üzerine Kırız ve Yekden kaymakamlarıyla birlikte önce Koçana’ya, bir gün sonra da Üsküp’e gelmişlerdi. Üsküp’e vardıkları gece Kumanova’nın düştüğü ve ordunun geri çekilmeye başladığı haberini almışlardı.²⁵ 24 Ekim tarihinde Koçana’nın işgali Üsküp’te “heyecan-ı umumîyeyi mucib” olduğundan halk Köprülü’ye göç etmişti. Buradaki göçmenler adına Dâhiliye Nezaretine gönderilen telgrafta, “Elyevm düşman bulunmuyorsa da yağmacılık eden yerli Bulgarlardan korkulduğundan avdet olunmak üzere hükümetin teşkiliyle” muhafız kuvvetler bulundurulması isteniyordu.²⁶ Kumanova’da yaşanan yenilgi zorunlu olarak Üsküp’ün tahliyesini gerektiriyordu. Valiyle Belediye dairesinde yapılan toplantıda alınan tahliye kararının ardından, Vali dâhil olmak üzere bütün mülki yetkililer yaya olarak Selanik’e hareket ettiler. Vali, Selanik’e gelmiş olan mutasarrıf ve kaymakamlarla diğer memurların İstanbul’a gitmelerinin mi yoksa Selanik’te kalmalarının mı uygun olacağı konusunda Dâhiliye Nezareti’nden görüş istemiş, verilen cevapta yetkililerin ilk vasıta ile düşmüş olan livanın en yakın noktasına hareket etmeleri bildirilmişti.²⁷ Anlaşılacağı üzere, mülki yetkililerle memurların hemen İstanbul’a gelmeleri tasvip edilmiyordu.

Drama’nın düşman eline geçmesi üzerine birçok memur Kavala’ya gelmişti. Kavala Kaymakamı Emin Bey, bunların hareketlerine izin verilmesini veya kendilerine maaş verilmesini istediklerini bildirdi. Bu sırada Selanik telgraf telleri kesilmiş olduğundan haberleşmede güçlükler yaşanıyordu.²⁸

Selanik’in işgali üzerine buradaki göçmenlerin birçoğu İzmir’e gitmişlerdir. 15 Kasım akşamı İzmir limanına Rusya posta vapuruyla 608 göçmen gelmişti. Bunlar arasında Selami ve Rüştü paşalarla Selanik defterdarı Reşat ve sorgu hakimi Sami Beyler, Saib Himmet efendi, binbaşı Rüştü bey ve jandarma subaylarından birkaç kişi bulunuyordu.²⁹ Daha sonraki tarihlerde Mısır Hilâl-i Ahmer (Kızılay) Heyetine ait Bahr-i Ahmer vapuru, Selanik-İzmir arasında 14 binden fazla yaralı ve göçmen nakletmiştir.³⁰

²² BOA, DH-SYS, 112-8/8-1, No:22.

²³ BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No:24.

²⁴ Selanik Valisi Mehmet Nazım’dan Dâhiliye Nezareti’ne 28 Ekim tarihli yazı. BOA, DH-SYS, 112-8/8-1, No:32.

²⁵ BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No:11.

²⁶ Telgraf 28 Ekim tarihli. BOA, DH-SYS, 112-8/8-1, No:29.

²⁷ BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No:11,18.

²⁸ BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No:82.

²⁹ BOA, DH-SYS, 112-8/8-2, No:42.

³⁰ Çapa, a.g.e., s.100.

4-Dimetoka'nın İşgale Uğraması Sonucu Keşan'a ve Gelibolu'ya Gelen Göçmenler

Dimetoka'nın işgale uğramasından sonra Uzunköprü (Cisri Ergene) üzerinden Keşan'a yoğun bir göç hareketi başlamıştı. 31 Ekim günü Keşan'dan Dâhiliye Nezaretine gönderilen yazıda, "Dimetoka ve Cisri Ergene (Uzunköprü) memur ve ahalisinin kâmilen bu tarafa gelmekte oldukları bu kere ki karakol telefon telimizden haber veriliyor. Peyderpey gelmeye başlayanlar bittabi ahalinin heyecanını mucib oluyor. İnzibata son derece çalışılmakta olduğu makine başında bera-yı malumat maruzdur." denilmekteydi.³¹ Keşan'da bulunan Uzunköprü Kaymakamı Yorgaki'nin verdiği bilgiye göre, Uzunköprü'de 30 Ekim'e kadar halkın "teskin-i heyecanına muvaffak" olunmuş ise de Dimetoka'dan gelen muhacirlerin Keşan'a doğru gitmeleri halk nezdinde işin ciddiyetini daha da artırmıştı. Düşmanın Uzunköprü'ye yaklaşmakta olduğu anlaşılınca resmî evraklar Keşan'a gönderilmiş ve kasabadaki Müslüman halk da oraya göç etmişti. Hıristiyan halkın yerlerinde kaldığı kazada naib ve bidayet mahkemesi heyetiyle çok az sayıda memur bulunuyordu. Hıristiyan halk Müslüman komşularını gitmemeleri için ikna etmeye çalışarak kendilerine yardımda bulunacakları vaadinde bulunmuşlarsa da, "civar köylerin bir müddetten beri hicrete devam ve Dimetoka'nın avâkıbıyla memurîn ve ahalisinin mecbur-ı hicret olması bu kazanın her türlü mukavemetini" kırdığından göçü durduramamışlardı.³²

Keşan'da toplanan göçmenler buradan Gelibolu taraflarına gidiyorlardı. 2 Kasım'da Keşan Kaymakamı tarafından Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda göçün seyri ve alınan tedbirler hakkında detaylı bilgiler verildi. Dimetoka'nın düşmesi üzerine Uzunköprü Kaymakamlığı resmî evraklarla paraları ve inzibat memurlarıyla jandarmayı Keşan'a göndermişti. Aynı zamanda kazadaki memurlar, kazanın bütün Müslüman halkı Dimetoka, Havza, Lüleburgaz ve Pavlu çevre yerlerden göç edenlerin katılımlarıyla "binlerce araba ve aile hayvanat ve mevâşi (koyun, keçi, öküz, inek) yolları doldurup peyderpey" Keşan'a gelerek Gelibolu taraflarına gitmekteydiler. Bu durum merkez kaza ve civar ahali üzerinde de büyük bir korkuya sebep olmaktaydı. 1 Kasım sabahından beri aralıksız devam eden bu göç olayı Keşanlıları da paniğe sevk etmişti. Halkı sakinleştirmek (teskin-i heyecan) için şehirde tellallar vasıtasıyla duyurular yayınlanıyordu.³³ Bazı yerlerde memurların makul bir sebep olmaksızın sırf şayiaya uyarak firar etmeleri hoş karşılanmıyordu. Dedeâğaç Mutasarrıfı Hadî Bey, "vatanın her türlü hidemât ve fedakârlığa muhtaç olduğu böyle bir zamanda", yerlerinden ayrılarak Keşan'da buldukları on beş gün sonra anlaşılan memurların bu davranışlarını eleştirmektedir.³⁴

Halkın yerlerini terk ederek göç etmesinde savaş kadar Bulgar komita ve çetelerinin yaptıkları baskı ve tahribatların da büyük etkisi olmuştur. İpsala nahiyesinde bulunan Sokullu kaymakamlığından gelen telgrafname ve Dedeâğaç müstahfiz taburu kumandanlığından alınan haberlere göre, Sofular (Babaeski) kazası dâhilindeki Türk köylerinin Bulgar komitacılar tarafından yakılıp yıkılması üzerine halk can korkusuyla göçe başlamıştı. Bunun üzerine Dedeâğaç mevki jandarma ve müstahfiz taburları kumandanlıklarıyla yapılan istişare sonucu "ahalinin teskin-i heyecanı ile hicretlerine meydan verilmemek ve Sokullu kasabasının dahi komitacılardan istirdad ile asayişini temin üzere" yedi yüz kişilik bir askeri kuvvetin Kuracak nahiyesine gönderilmesi kararlaştırılmıştı.³⁵

³¹ BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No:52.

³² Yazı 31 Ekim tarihli. BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No:54.

³³ BOA, DH-SYS, 112-8/8-3.

³⁴ Yazı 11 Kasım tarihli. BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No:102.

³⁵ BOA, DH-SYS, 112-8/8-1, No:64.

II- Cephe Gerisinde Göçün Önlenmesine Yönelik Tedbirler

Savaş bölgesinde başlayan göç dalgası kısa bir süre içinde savunma hattı ve çevresinde yaşayan halk üzerinde de etkili olmaya başladı. Çatalca, Büyükçekmece, Silivri, Hadımköy, Tekirdağ ve Gelibolu göç dalgasının etkisine girdi. Cephe gerisindeki ilçelerden İstanbul'a yapılacak göçlerin durdurulması için tedbirler alındı.

Başlangıçta, göçmen kabilelerinin korku ve heyecanına kapılan halkı teskin etmek ve göçü durdurmak mümkün olmamıştır. Çatalca'da göçü durdurmak için her türlü teşebbüse başvurulsa da, Kırklareli ve civarından gelip-geçen göçmenlerin geriye çevrilmesi veya durdurulmaları mümkün değildi.³⁶ Çatalca Mutasarrıfı Mahmut Bey, "muhaceretin meni için mütemadiyen tebligat icra olunmakta ise de ahalide fevkalade bir heyecan hâsıl olduğu cihetle bunun önüne durulamamakta bulunduğunu" bildirmişti.³⁷ Halkın ilçeyi terk etmesinden birkaç gün sonra devlet memurlarının da Çatalca'dan ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Çatalca Mutasarrıfı, 4 Kasım tarihli yazısında şu bilgileri vermektedir:

"Aileler hicret etti. Hadımköy hatt-ı müdafaa ittihaz olundu. İleride bulunan asker geri çekilmektedir. Çatalca kasabası hattı müdafaaanın haricinde kalıyor. Vize, Çorlu tarafından düşman yaklaşmaktadır. Bu zaman geldi geçti. Her dakika düşman taarruzuna maruz bulunuyoruz. Vesaiti nakliyenin kâffesi evvelce müretteb olan mahallere sevk edilmiştir. Şömendöfer asker erzak taşımakta olduğundan ve istasyon makasları son derece sıkışık olduğundan bu vasıta ile yolculuk kabil değildir. Yaya olarak kat'-ı muvasala ve eşya-yı resmiyemizin (?) kâffesini terke mecbur olacağız. Düşman görüldükten sonra tahlîs-i nefis (canı kurtarmak) mümkün olamayacaktır."³⁸

1-Çatalca'dan Büyükçekmece'ye Göç

Başta mutasarrıf olmak üzere Çatalca'daki bütün memurlar 5 Kasım tarihinde Büyükçekmece'ye gelmişlerdi.³⁹

Muhtemel işgal tehlikesi gerekçesiyle memurların görev yerlerinden ayrılmaları askeriye tarafından tasvip edilmiyordu. Hadımköy'den Başkumandan Vekili tarafından yayınlanan bildiride, "Henüz düşman günlerce uzaklarda bulunduğu halde Çorlu'dan itibaren Çatalca'ya kadar hükümet memurlarının terk-i mevki-i memuriyet ettikleri ve bu suretle şehirlerin asayiş ve intizâmâtının haleldâr olduğu görüldüğünden gidenlerin muhafaza-i mevkileri için" şiddetli emirler verilmesi istendi.⁴⁰ Bu emir üzerine bir hafta içerisinde çevredeki devlet memurlarının görevlerinin başına döndükleri anlaşılmaktadır. Çatalca Mutasarrıfı Mahmut Bey'le diğer memurları 10 Kasım günü görev yerlerine hareket etmişlerdir.⁴¹ Daha önce de görev yerlerinden ayrılarak İstanbul'a gelen memurlardan bir kısmı yeniden görevlendirildikleri anlaşılmaktadır. Kırklareli ve civar kazalarda görevliken savaş dolayısıyla İstanbul'a gelmiş olan bir komiser, iki muavin ve dokuz memur Ekim ayı sonunda Edirne vilayetine gönderilmişlerdi.⁴²

Büyükçekmece Kaymakamı, 16 Kasım tarihli yazısında bu hususta geniş malumat vermektedir. Harbiye Nezareti başlangıçta halkın göç etmesine engel olunmamasını bir emirle Çatalca Mutasarrıflığı'na bildirmişti. Bu emrin 3 Kasım tarihli telgrafla Büyükçekmece'ye bildirilmesi üzerine ertesi gün hükümet memurlarının tamamı kazayı terk etmişlerdi. Kazada

³⁶ BOA, DH-SYS, 112-8/8-1, No:49.

³⁷ BOA, DH-SYS, 112-8/8-1, No:83.

³⁸ BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No:61.

³⁹ BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No:70.

⁴⁰ BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No:73.

⁴¹ Mahmut Bey, "Akşam avdet eden Mevki Kumandanı Celal Paşa memurinin zaman-ı hareketi hulûl ettiğinden infikâk eylemekliğimizi (ayrılmamız gerektiği) beyan etmesi üzerine bilumum memurîn ile şimdi hareket olduğumuz maruzdur." demektedir. BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No:92.

⁴² BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No: 30.

kaymakamla birlikte şeriye memurları, polis ve jandarma kuvveti kalmıştı. Düşmanın Silivri'ye yaklaşması üzerine burada geride kalan memurların Büyükçekmece'ye geldikleri gün, 10 Kasım tarihinde kaymakam ve jandarma dışında şeriye memurları ve polisler de İstanbul'a gitmişlerdi. Kasaba ile köprünün korunmasıyla görevli kaymakam Ali Osman, 11 Kasım cumartesi günü gönderdiği yazıda Büyükçekmece merkeziyle kasabadan bir köprüyle ayrılmakta olan Kalikaratya'nın o gece içinde sabaha kadar tahliyesini istedi. "Emsal ve akranımın dahi merkez kazalarına düşmanın takarrübünde (yaklaşmasında) kazalarını terkle diğer kazalara geldikleri vaki olmasına rağmen" kaymakam yalnız beş nefer piyade jandarma efradıyla yine kazayı terk etmeyip bir saat uzaklıktaki Anarşe köyüne çekilerek asayişin korunmasına çalışmıştır. 14 Kasım Salı günü, savaşa katılacakları gerekçesiyle beş jandarmanın alınması üzerine kaymakam köyde yalnız kalmıştır. Haberleşmenin tamamen kesilmesi ve Küçükçekmece'de gidiş-gelişlerin kontrol altına alınmış olmasından dolayı kaymakam durumu hemen bildirememişti. Büyükçekmece kaymakamının ifadesiyle, "kasabanın bir saat mesafesinde polissiz ve jandarmasız bulunmaklığım belki daimî mahzur olacağından ve zaten işgalat-ı askeriyeden masun bulunan mezkûr karye (köy) ile mütebaki diğer iki karyelerde mecmû nüfus ancak iki yüz haneyi müteceviz olup" şu durumda asayiş mükemmeldir. Kaymakam, Dâhiliye Nezareti'nden diğer üç köy için 10-15 nefer jandarma süvarisi gönderilmesini istiyordu.⁴³

Çatalca Ordusu Komutanlığı 15 Kasım tarihli emir üzerine, köylülerin evlerine dönmek istemeleri halinde engel olunmamasını bildirdi. Bununla birlikte, Büyükçekmece'nin iki tarafının top ateşi arasında bulunması sebebiyle ahalinin orada bulunması savunmayı olumsuz etkileyebileceğinden Büyükçekmece halkının dönmesine izin verilmedi. Topçu ve süvari hayvanlarının köylerdeki ahırlarda yerleştirilmesi gerekiyordu. Ordu Komutanlığı, mümkün olduğunca köylerdeki mevcut hayvanların çıkarılmaksızın yerleştirmeğe gayret edilmesini, ayrıca gelecek göçmenler için "cihet-i mülkiyece bezl-i himmet olarak esbab-ı iskânın temini hakkında" yetkililere gerekli emrin verilmesi istendi.⁴⁴

2-Tekirdağ ve Gelibolu'da Göçmenler ve Alınan Tedbirler

Tekirdağ'da, Yunan donanmasının bombardıman ihtimaline karşı halk endişeye kapılmıştı. Tekirdağ'ı Mutasarrıfı Refet 28 Ekim tarihli telgrafında, iki üç gündür buradan göçe kalkışan birçok ailenin gitmelerine engel olunarak verilen teminatla sakinleştirildiklerini bildirdi. Livaya bağlı köylerin halkından kasabaya gelenler de ikna edilerek yerlerine iade ediliyordu. Kazalarla nahiyelerde dahi "teminat itasıyla muhacirinin meni ve hâsıl olan heyecanın teskini" için açıklamalar yapılmıştı. Bununla birlikte, "ilk ağız yukarılardan hicret edenlerin güzergâhına müsadif köyler ahalisinden bir kısmının bunlara iltihak ederek" İstanbul taraflarına göç etmiş olmaları muhtemeldi. Göçe meydan verilmemesi için kaymakam ve müdürlerle jandarma komutanı ve polis komiserine yeniden tamim gönderilmişti.⁴⁵ Bu tedbirlerin alındığı sırada, 29 Ekim günü Tekirdağ ahalisinden oluşan bir göçmen kafilesi Sirkeci'ye geldi. İstanbul Şehremini Cemil (Topuzlu), Dâhiliye Vekâletine gönderdiği yazıda harp sahasından uzak ahalinin İstanbul'a gelmelerinin engellenmesini ve yerlerine iadelerini talep etti. Cemil Bey, "Dersaadet'te mevcut muhacirinin kesreti (göçmenlerin çokluğu) itibariyle emr-i iskân (iskân işleri) ve iaşelerinde duçar-ı müşkülât olunmakta iken muhacirinin böyle mahfuz ve me'men (güvenilir yer) olan sahil ahalisine de sirayeti halinde İstanbul'un ahval-i sıhhiyyesi cidden mucib-i endişe hatr ve tehlikeye maruz kalacağını" düşünüyordu. Göçmenler arasında kızamık hastalığının yaygın olması hasebiyle, savaşa mahalline uzak olan yerler ahaliyle Marmara havzası sahilinden gelenlerinin yerlerine

⁴³ BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No:105.

⁴⁴ BOA, DH-SYS, 112-8/8-4, No: 14.

⁴⁵ BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No:20.

iadesiyle beraber göçün önlenmesi için mülki ve askeri yetkililerin halka teminatta bulunmalarını önerdi.⁴⁶

Aynı günlerde Tekirdağ'da yönelik göçmen akımı devam etmekteydi. Mutasarrıf Refet Bey 30 Ekim tarihli yazısında, "Kasabada mevcut olan külliyetli muhacire zamîmeten bu sabaktan beri fevc fevc kesretli muhacir gelmekte olmasıyla şehirde fevkalâde izdiham ve Bulgar komitelerinin ötede beride faaliyeti ve muhacirinin tevâlisî yüzünden heyecan hâsıl olduğundan" bahsetmekteydi. Kendisini ziyaret eden Müslüman ve Hıristiyanlardan oluşan bir heyet, göçle birlikte her gün artan nüfusu şehrin kaldıramayacağını, doğacak açlık ve sefalet sonucu birtakım olumsuzlukların ortaya çıkacağından bahisle göçmenlerin kara ve deniz yoluyla istedikleri yerlere sevk edilmelerini ve bunun için gemi gönderilmesi talebinde bulunmuşlardı.⁴⁷

İlk günlerde yaşanan göç esnasında hükümet memurlarının terk ettiği Tekirdağ'da "telgrafçının dahi savuşmuş olduğu" anlaşılmıştı.⁴⁸ Bununla birlikte halka muhtemel bir Yunan taarruzu karşısında gerekli tedbirlerin alınacağı hususunda güvence veriliyordu. Donanma Komutanlığının 11 Kasım tarihli yazısında, Yunanlıların Tekirdağ'a yapacağı herhangi bir taarruz durumunda şehrin denizden savunulacağı, düşmanın şehre çıkıp hasar veremeyeceklerine dair "ahaliye mutasarrıflık vasıtasıyla resmen teminat verilmiş ise de her ihtimale karşı canlarının tahlisi için limanda" yeterli sayıda vapurun hazır bulundurulmasını mahalli eşraf mutasarrıflıktan istemişti.⁴⁹ Verilen teminatın bir süre göçün durdurulmasında etkili olduğu söylenebilir.

Düşman işgalinden kaçan göçmenlerin büyük bir kısmı Gelibolu üzerinden Anadolu'ya geçmeye çalışıyorlardı. Bu kıyıları da Yunan donanmasının tehdidi altındaydı.

Gelibolu Göçmen Komisyonu Başkanı'nın verdiği bilgiye göre, "Anadolu'ya geçmek üzere yirmi otuz saatlik mesafe ihtiyariyle saha-yı harpten Gelibolu'ya gelen ve otuz kırk bin nüfusa baliğ olan muhacirinin" nakil vasıtalarının yetersizliğinden dolayı sevkleri mümkün olamamaktaydı. Bu yoğunluk "memleketi hastalık tehlikesine maruz bırakacağı tabii bulunmakta olmasına binaen" mümkün olduğu süratle kuvvetli bir istimbote ile sekiz Arap mavnasının gönderilmesi istenmişti.⁵⁰ Bir hafta sonra Müfrete Kaymakamı da "ahalide olan heyecanın teskini ve hicret fikrinin izalesi zımmında" Müfrete limanına bir torpido gönderilmesi talebinde bulundu.⁵¹ Kasım ayının sonlarına gelindiğinde Yunan tehdidi halâ devam ediyordu. Halk, yetkililer tarafından kendilerine verilen tüm teminatlara rağmen korku ve endişeden kurtulamamıştı. Gelibolu Mutasarrıfı Cemal Bey, "hükümetçe verilen teminat ve edilen mümânaatın takviyesiyle kuva-yı maneviyesinin inkısâra uğramamasını teminen" Gelibolu'ya bir harp gemisinin gönderilmesini istedi.⁵²

⁴⁶ BOA, DH-SYS, 112-8/8-1, No:42.

⁴⁷ BOA, DH-SYS, 112-8/8-1, No:39.

⁴⁸ BOA, DH-SYS, 112-8/8-3, No:98.

⁴⁹ BOA, DH-SYS, 112-8/8-2, No:36.

⁵⁰ Gelibolu Muhacirîn Komisyonu Reisi Cafer'den İstanbul'da Muhacirîn Komisyonu Riyasetine gönderilen 29 Ekim tarihli yazı. BOA, DH-SYS, 112-8/8-2, No:63.

⁵¹ Gelibolu Mutasarrıfı Cemal Bey'in 7 Kasım tarihli yazısı. BOA, DH-SYS, 112-8/8-2, No:6.

⁵² BOA, DH-SYS, 112-8/8-2, No:60.

Sonuç:

Birinci Balkan Savaşı'nın ilk günlerinde doğuda ve batıda yaşanan bozgun, Rumeli'de yaşayan Müslüman halk üzerinde büyük bir korku ve paniğe sebep oldu. Daha önceki yıllarda yaşanan mezalimin yeniden başlaması/başlayacağı korkusuyla binlerce kişi her şeylerini terk ederek Anadolu'ya doğru yola çıktılar. Kısa sürede yaşanan yenilgiler ve şehirlerin birer birer elden çıkması üzerine devlet memurları da görev yerlerini terk ederek göç kabilelerine katıldılar. Hatta bazı kazalarda halktan önce yollara düştükleri görüldü. Bildiride, elden geldiğince arşiv belgelerinin üslubuna sadık kalınarak iki haftalık süre içinde (24 Ekim-6 Kasım) cephe gerisinde yaşanan göçün seyri verilmeye çalışıldı. Göçmenlerin İstanbul ve Anadolu'nun muhtelif yerlerindeki iskânları birçok çalışmada ortaya konulmuş olduğundan bu konuya değinilmedi. Dâhiliye Nezareti'yle yapılan yazışmalar çerçevesinde memurların yenilgiler karşısında tutum ve davranışları, göç üzerindeki etkileri fazla yorumlanmadan belgelerin diliyle verilmeye çalışılmıştır.

Birinci Balkan Savaşı'nın başlangıcından itibaren Rumeli'de görünen manzara şu idi: Ordu yenilerek perişan bir vaziyette geri çekiliyordu, devlet memurlarının çoğu işgal korkusuyla görev yerlerini terk ediyorlardı, mezalim korkusuyla halk Keşan, Tekirdağ, Gelibolu ve Selanik'e doğru akın ediyordu. Kısaca ordu, halk ve memurlar hızla Rumeli'yi boşaltıyordu. Halkın yaşadığı korku yersiz değildi:

“Filhakika Balkan harbinde düşman ordularının istilâ ve işgal ettikleri yerlerde yaptıkları zulüm ve şiddet tüyleri ürpertecek derecede müthiş idi. Ve bütün Balkan hükümetlerinin takip eyledikleri en esaslı maksat zavallı Müslüman unsurunun külliyen imhası idi. Bunlar senelerden beri Türkleri Rumeli'den çıkarmağı en büyük bir vazife bilmiş mutasıp kitleler idi.”⁵³

Kaynakça:

Ahmet Selahaddin, Makedonya Meselesi ve Balkan Harb-i Ahiri, Kanaat Matbaası, Dersaadet, 1331.

Ali Reşad, Asr-ı Hazır Tarihi, Milli Matbaa, İstanbul, 1926.

Alp, İlker, Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezâlîmi (1877-1989), Trakya Üniversitesi Yay., Ankara, 1990.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA).

Çapa, Mesut, “Balkan Savaşı'nda Kızılay (Osmanlı Hilâl-i Ahmer) Cemiyeti”, Osmanlı Tarihi Araştırmaları Merkezi Dergisi (OTAM), Sayı:1, 1989, s.89-115.

Halaçoğlu, Ahmet, Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913), TTK Basımevi, Ankara, 1994.

Les Atrocite des Bulgares en Thrace, No:4, İstanbul, 1913.

Mirliva Pertev, Balkan Harbinde Karargâh-ı Umumî, Askerî Matbaa, İstanbul, 1927.

Oktay, Emin, Tarih, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1969.

Yavuz, Nuri, “Birinci Balkan Harbi ve Selanik'in Kaybı”, Gazi Akademik Bakış, C.1, Sayı: 2, 2008, s.139-154.

⁵³ Pertev, a.g.e., s. 42.

